

SZENCZI MOLNÁR ALBERT ZSOLTÁRAI.

(Második közlemény.)

A zsoltároknak gondolatpárhuzamokban való bővelkedése, a minek nyomai a német zsoltároknak is föllelhetők, alkalomadtán megkönnyítették a rövidsége törekvő Molnárt. A mint az előbbi példákban egy-egy rokonértelmű szópár egyikét nem fordította, épúgy elhagy néha egész mondatokat is, s így, ha a parallelismus, a forma ékessége kárát is vallja, az olvasónak mégsem ötlük szembe a hiány. Pl. a XXV. zs. 7. versszakában :

Lobw. :
Auff jhn ich mein augen richt |
Meinen trost auff Gott ich setze |
Er wirt mich verlassen nicht |
Mein fuss ziehen aus dem netze.

Molnár :
Istenhez fzeimeimet
Fölemelem fzünetlenöl,
Oe megöriz engemet,
Lábam kivonfza az törböl.¹
(5—8. sor.)

Molnár Lobwasser 6. sorát nem fordítja, mivel ez úgy is csak ugyanazt a gondolatot fejezi ki konkrét formában, melyet az előbbi sor képes beszédben, ő pedig az így felszabadult sor felhasználásával értelmes fordítást nyújthatott. Hasonlóképen a rövidsége való törekvésnek kell betudni, hogy a CXXVI. zs. 3. vsz-ából is elmarad fordításában egy sor :

Lobw. :
Die da mit trenen seen aus
Den kompt frewd widerumb zu haus |
Sie werden zu der erndten zeit
Einerdenen (így !) mit fröligkeit.

Molnár :
Az kic nagy könnyhullatáffal,
Buzát vetnec nagj bánattal,
Aratáskor azok fzélel
Aratnak nagy vig örömmel.²

A német szöveg ilyen megrövidítésével nagyon sok zsoltárban találkozunk (pl. III. 1., IV. 1., XXV. 7., XXVII. 1., 2., 6., XXVIII. 2., XXXVII. 10., LIII. 1., LXXI. 12., LXXXIV. 3., LXXXVI. 3., CII. 13., CXXX. 1. és még igen sokban), s e példákból megállapítható, hogy a magyar fordító elsősorban azokat a sorokat tartja mellőzhetőeknek, melyek a francia vagy a német átdolgozók leleményéből fakadnak.

¹ Károli (id. kiad.) 15. v. : Szemeim mindenha az Úrra néznek, mert ő húzza ki a törből lábamat.

² Károli (id. kiad.) 5. v. : A kik könnyhullatással vetnek, vigadással aratnak majd.

Azonban ezzel nem azt akarjuk mondani, hogy a német szövegből nem hagy el semmit, a mi megvan a szentírásban: elhagy bizony ő a német zsoltárokból ótestamentomi eredetű gondolatokat is, pl. a következő sorokban:

Lobw. : Ein mensch dess hend vnd hertz ist rein |
Der menschen tand gram pflegt zu sein |
Vnd der kein eyd fälschlich thut schweren.

(XXIV. 2. 4—6.)

Molnár : Az kinec tífzta ő fzive,
Es ártatlan az ő keze,
Az ki hammiffan nem esküfzic.

Az itt elmaradt sornak mását ott találjuk a szentírás illető helyén: »Az ártatlan kezű és tiszta szívű, a ki nem adja lelkét hiábavalóságra, és nem esküszik meg csalárdságra«. (Kár. 4. v.) Az efajta kihagyások még nem döntenek meg előbbi állításunkat, csak arra engednek következtetést, hogy a helyszűke miatt ettől, a fordításban követett elvétől el kellett térnie, elhagyja tehát, a mit kevésbé fontosnak tart. Egyébként a mennyire lehetett, ügyelt rá, hogy a bibliából fakadó gondolatok ne veszzenek el fordításában.

Azonban az egyszerű elhagyáson kívül más eszköze is volt Molnárnak arra, hogy mondanivalóját »összeszorítsa«. Abban áll ez a fogása, hogy egy fogalommal összefoglalja a németben egyenként felsorolt dolgokat. Ennek az ügyes eljárásnak példája a következő sor:

Du bist mein schirm | der du mich thust bewahren
Vor übel | vor anfechtung vnd gefahren |

Te vagy otalmam, őriz meg engemet,
Minden gonosz ellen tarcz meg lelkemet, (XXXII. 4. 1—2.)

Ebben az idézetben már nemcsak a Lobwasser-féle szöveg összeszorításával találkozunk, hanem kibővítésével is. Betoldásai épúgy, mint kihagyásai, nagyrészt a bibliai szöveghez való ragaszkodásnak a következményei. Épen ezek az elemek árulják el, hogy Molnár a német verses feldolgozás átültetése közben figyelembe vette az eredeti ótestamentumiakat is. Az eredetit nem a szó legszorosabb értelmében vesszük, nem a héber nyelvű zsoltárokra gondolunk, hanem a nagytekintélyű theologusoktól származó bibliafordítások zsoltárkönyvére. Nézzük pl. a főntebb a maga egészében bemutatott CX. zsoltárt. Az egészben csak egy fontosabb, értelemmódosító változtatást találtunk, egy betoldást a 6. versszakban. Ennek a strófának az első két sora Lobwassernél:

Vber die Heyden er sich wirt erweisen
Als einen Richter der gerechtigkeit |

Molnár fordításában pedig:

Az pogányokon itéletit tartya,
Megtölti az földet holtteltekkel,

A magyar fordítás első sora nagyjából a két német sor összevont másának látszik, a második sor azonban kétségtelenül független a Lobwasser-féle szövegtől, ez Molnár betoldása, még pedig a szentírásbeli Zsoltárok könyvének CX. zsoltárából való, mint az 1. sor is. Ott a verses feldolgozás 6. strófájának a 6. vers felel meg, mely ekképen hangzik: »Itéletet tart a nemzetek között; *telve lesz holttetekkel*; ...¹ Így ez az idegen gondolat, melyet Molnár beleszúr a német verses zsoltár gondolatmenetébe, csak a Lobwasser-féle zsoltártól idegen, nem pedig a CX. zsoltártól, mert közvetlenül innen ered.

Ilyenfajta betoldást, melyet Molnár a szentírásbeli zsoltárok szövegéből egyenesen átvéve iktatott Lobwasser szövegébe, sokat találunk. Egyet még bemutatunk. CXXIX. zs. 6. vsz.:

Lobw.: Und niemand der fürüber gehe | sag
Der liebe Gott der wöll euch benedeyen |
Gott euch behüt | das man euch endlich mag
Mit grossen hauffen schneiden vnd abmeyen.

Molnár: Es az kic it elmenec, ne mongyák,
Az kegyes Iften álgyon meg titeket,
Arataftoc legjenec fzaporák,
Az Úr neviben áldunc benneteket.

A 4. sor, melynek eredetije nincs meg Lobwasser zsoltárában, szóról szóra megtalálható a Károli-féle bibliában: »Az átutazók se mondják: Az Úr áldása rátok! *Áldunk benneteket az Úrnak nevében.*« (8. v.)²

Ezek a bibliai eredetű betoldások azonban nem mindig terjednek egy-egy egész sorra, legtöbbször csak egy-egy szóra vagy egy-egy kifejezésre szorítkoznak, de azért jellemzők. Ilyen fajta betoldott szóra akadunk a LXXXIX. zs. 14. versszakában:

Lobw.: Alsdann so wil ich von wegen jrer sünd
Und jrer missethat heimsuchē . . .

Molnár: En *veszszömmel* őket az ő nagy bünökért
Meg látogatom, . . .

Valamennyi ismertebb bibliafordításban megtaláljuk a vessző említését (Vulgata, Luther, Székely István, Heltai Gáspár, a verses

¹ Károli Gáspár (id. kiad.) 559. l. A Vulgatában így hangzik e vers (Ps. CIX. v. 6.): »Judicabit in nationibus, implebit ruinas: . . .« Luther ford.: »Er wird richten unter den Heiden, er wird grosse Schlacht thun . . .« (1844-i kiad.) Buchananus verses feldolg. (1646-i kiad.): » . . . iram commo- dans fuam tibi, Gentes rebelles comprimet: . . .« Spethe verses feld. (1596-i kiad.): »Judicio gentes fubiget graui Lethoque fusos proeliis dabit . . .«

² Károli id. kiadás, 568. l. Luther (1844-i kiad.): »Und die vor- über gehen, nicht sprechen: Der Segen des HErrn sey über euch, wir segnen euch im Namen des HErrn.« Beza feldolgozásában (1673-i kiad.) e vers- szak így hangzik:

Jamais auffi ceux qui paffent par la
Ne vont difans, Le Seigneur vous benie :
Au Nom de Dieu puiffiez-vous en cela
Belle moiffon trouver, & bien fournie.

feldolgozások közül: Marot, Spethe, Buchananus, Szegedi Ger-
gely stb.). Károlinál a megfelelő, a 33. vers ekkép hangzik:
»Akkor *vesszővel* látogatom meg az ő bűnöket . . .«¹ A szentírásban
járatos Molnárt úgy látszik bántotta e szó hiánya, melyet hozzá-
tartozónak vélt a gondolathoz, azért odaillesztette.

Ezekon a betoldásokon kívül, melyeknek száma igen nagy, sok olyant állapíthatunk meg, melyek Molnárnak a saját költői leleményéből kerültek zsoldáraiba. A szükség vitte rá, hogy változtasson az eredeti szövegen. A magyar nyelv a rímek dolgában igen szegény, s még sokkal inkább érezhető ez a szegénység, midőn olyan mesterkéltszerű szerkezetű versszakokban, olyan változatosan elhelyezett rímekben bővelkedő költeményeket kell magyarul megszólaltatni, mint a francziákhoz külsőségekben híven ragaszkodó Lobwasseréi. A formával való viaskodás, elsősorban a rímkeresés közepett arra a válaszütra jutott a fordító, hogy vagy az értelemből áldoz fel valamit, vagy a formából. Az utóbbi győzött: ha nem tudta egy rím szó párvát megalkotni úgy, hogy a némethez is hív maradjon, inkább elhagyott a versből valamit s a helyére olyan kifejezést szúrt be, a mely félig-meddig oda is illett, rímelt is a megfelelő sorral. Ez az eljárás nemcsak nála nagyon közönséges, hanem majdnem minden kezdő műfordítóra nézve jellemző. Ez az oka a következő betoldásoknak is:

Lobw.:
Viel aber sagen vns dagegen
Wer wirt des guten weiser seyn?
Heb auff dein angesicht derwegen |
Gib vnd mitteil vns dein segen
Durch deines antlitzs klaren schein.

Molnár:
De fokan mongyák azt minekünk:
Ki vezérl minket az jora?
Azert *teged Ur Isten kérünk,*
Mutafd kegyes ortzádat nekünk,
Jöjön el az áldot ora!
(IV. zs. 3. vsz. 6—10. s.)

A hármas- és ölelkező rímek e combinációja volt az oka, hogy ennek az öt sornak a fordításában Molnár ily nagy szabadságot engedett meg magának.

Talán még kevésbé szembeötlő a máshonnan való eredet azokon a betoldásokon, melyek az ótestamentomban vagy épen más zsoldárban gyökeredznek. Molnár ugyanis sokat olvasván az ószövegség könyveit, elsajátította szókincsét, phraseológiáját s fordítás közben szinte öntudatlanul olvasztotta bele a zsidó eredetű kifejezéseket zsoldáraiba. Így került egy ótestamentomi kifejezés a XCII. zs. 5. vsz.-ába.

Lobw.: Du wirst mein horn erhöhen |
Das ich frey wolgemut
wie ein Einhornen thut |
Hoch werd hereiner gehen.

Molnár: Szarvamat főlemeled,
Mint az Egyfzarvunac,
Hogy én vigadhassac
*En Istenem te benned.*²

¹ Id. kiadás. Luthernél (id. kiad.): »So will ich ihre Sünde mit der Rute heimsuchen . . .«

² V. ö. Te benned Uram vigadoc,
Nagy örömben tomboloc . . . (IX. zs. 2. vsz. 1—2. s.)

E nagy szabadsággal és egy kis félreértéssel fordított négy sorban a pótlásra szoruló rés úgy támadt, hogy a német utolsó sora elmaradt, ennek a helyét tölti ki az ismert ótestamentomi phrasis.

A betoldásnak és kihagyásnak érdekes combinatiójával találkozunk a XCIV. zs. 10. vsz.-ában.

Lobw. : 7—9. s. Da ich betrübt von hertzen war
Da tröstestu mich jmmerdar |
Namst weg mein leid vnd trawrigkeit.

Molnár : Mikor nagy bánatban volnéc,
Es szivemben kefergenéc.
Megvigasztalál azontol.

Lobwasser a 8—9. sorban ugyanazt a gondolatot variálja, Molnár megfordítja a dolgot : e két sort összevonja, de a német 7. sorát ismétli más szavakkal.

Hasonló betoldást sokat találunk (pl. III. 1., 8.; XII. 4. 4., XXIV. 1. 6., XXVI. 3. 6., 9. 5., 10. 4., XXX. 1. 4., XXXIV. 4. 4., XXXV. 3. 2., XL. 3. 9., XLIX. 2. 2., LII. 1. 1., 6. 4., LVIII. 2. 4., LXVIII. 10. 12., LXIX. 8. 4., LXXXIV. 2. 6., CVII. 14. 4., CXIX. 49. 3., CXXX. 1. 8. stb.), melyek közül nem egyet egyenesen a bibliai zsoltár megfelelő helyéről vett át a fordító, alkalmasint azért, mert Lobwasser zsoltáraiban híjukat érezte.

Ezek a betoldások és kihagyások, ha menteni, motiválni lehet is őket, mégis csak vétségek a hűség ellen. De nem minden zsoltárában látunk ilyen, nagy szabadságra valló eljárást, akárhány van közöttük, a melyekben, ha szabadon fordít is, híven adja az eredetije értelmét. Nemcsak az olyan hosszabb sorokból alkotott, egyszerűbb szerkezetű zsoltárokból, melyeknek verselés bizonyos tekintetben a magyarra emlékeztet, hanem a mesterkéltbb technikájúakban is sikerült neki hű, a mellett értelmes szöveget nyújtania. Így pl. a LXXIX. zsoltárban is, melynek első versszaka így hangzik :

Lobw. : Die Heyden Herr seind in dein erbschaft komen |
Den Tempel sie befleckt vnd eingenommen |
Jerusalem die Stadt sie han verstörtet |
In einen grossen steinhauffen verkeret |
Die Cörper deiner Knecht
Getödtet mit vnrecht |
Gegeben für die Raben |
Vnd deiner Heiligen fleisch
Den Thiern zu einer speiss
Auffs feld geworffen haben.

Molnár : OEröködben Uram pogányok jöttec,
Es szent templomodát megförtöztettec,
Jerusalem várofat elrontották,
Es izélel nagy körakafokra hántác,
Szolgáidnak testec,
Az kic megölettec
Adattac az hollóknac,
Hufok te izentidnec,
Etelül vettetnec
Az mezei vadaknec.

Ez a versszak hív és értelmes mása Lobwasserének.

Csakhogy a német zsolttárok nem mindenütt ilyen világosak, sőt legtöbbször telve vannak homályos, érthetetlen vagy kétértelmű helyekkel. Hogy ez így van, annak nem is teljesen a német tudós az oka, hanem elsősorban az eredeti héber zsolttárok szövegének megromlása, a mi a régi hibás lejegyzések, pontatlan másolások következtében állott elő.¹ A sokszoros fordítás, illetőleg átdolgozás e fogatkozásokat természetesen még gyarapította, úgyhogy ugyancsak nehéz feladat előtt állott Molnár, mikor e sokszor értelmetlen szöveget kellett fordítania. Általában elég jól oldotta meg a feladatát, sikerült neki aránylag világos, értelmes szöveget nyújtani, bár a német zsolttárok homályos, nehezen érthető helyei többnyire az ő fordításában sem lettek világosabbak. Ilyen pl. a CXXXIX. zs. 8. vsz.-a :

Lobw. : Gantz wunderbar seind deine werck |
Vnd wenn ich darauff seh vnd merck
So muss ich dess bekentlich seyn |
Bewust dir war auch mein gebein |
Da du mich gantz verborgen nemlich
Vnter die erd gesteckt hast heimlich.

Molnár : Dolgaid czudálatoffoc,
Kiket ha én meg gondoloc,
Meg kell azt nekem vallanom,
Tudtodra volt minden czontom,
Midön engemet czudaképpen
Az föld alá dugtál röyteekben.²

Efféle értelmetlen versszakot elég bőven idézhetnénk a *Psalterium Ungaricum*ból.

Helylyel-közzel azonban sikerült Molnárnak Lobwasser fogatkozásainak nyomát fordításában eltüntetni, vagy úgy, hogy a homályos sort elhagyja és odaillő, értelmessel pótolja, vagy pedig a félreértésből eredő fogatkozást egyszerűen kijavítja. Az előbbi eljárására az LVI. zs.-ban találunk példát :

Lobw. : Teglich sie nur darauff zudencken pflegen |
Das sie was böses wider mich erregen |
So viel in jhrev macht.

Molnár : Es naponkint abban hanyak ezeket,
Hogj nékem fzerezenec vezedelmet,
Czak gonofzt gondolnac.
(2. 6—8.)

¹ L. D. Bernh. Duhm, Die Psalmen. Einleitung, X. 1.

² E stropha Bezanál :

Pour vrai merveilleux font tes faits
Et pource auifi de tes effects
Mon coeur pourchaffe le faviour :
La vigueur que je puis avoir
Ne t'eit cachée ni fecrete,
Car en lieu fecret tu l'as faite.

A német fordító itt félreértette a francia szöveget,¹ Molnár ezért le sem fordítja, hanem más sort illeszt a helyére. Szintén Lobwasser hibájából, pongyolaságából ered a következő értelmetlen hely:

Man ist vns auff den kopff gesessen |
Wie man den Camel thieren thut |
(LXVI. 6. 1—2.)

A hasonlat szemelláthatólag rossz (a tevéknek nem szokás a fejére ülni!), tanúja a fordító gondatlanságának. A francia eredeti egészen értelmes:

On a monté dessus nos testes
Comme sur le dos d'un chameau :

Molnár is észrevette a hibát s fordításában ki is javította:

Mi fejünkre népet ültetétél,
Mint az tevéc terhelheténc,

Azonban az a sietség, melylyel a fordítás munkáját végezte, nem egyszer e tekintetben is megbosszulta magát. Bármily világosak, értelmesekek is nagyrészt fordításai, nem egy helyütt találunk homályos, szinte érthetetlen részeket zsoltáiraiban, még olyan helyeken is, a hol a különben nehézkes nyelvű német fordító meg tudja magát értetni. Ilyen gondatlanságból származó kétértelműséggel találkozunk pl. a XLIV. zs. 1. vsz.-ában is:

Hallottuc, Iften, füleinkel,
Az mit régenten czelekedtel,
Nekünk Atyáink mondottác,
Kic nagy dolgaidat láttac,

Kezdeddel az pogán népet
Elvezted, földét elpuftítád,
Ofztán más heljre vüd őket,
Holot ífmét megfzaporítád.

A versszak második fele ezt jelenti: Isten a pogányok földét feldúlta, azután más helyre telepítette őket. Pedig dehogyan erről van szó! Isten a pogányokat elpusztította s helyükbe atyáinkat telepítette le.² Ez az értelme Lobwasser megfelelő versszakának is:

HErr GOTT wir han mit vnsern Ohren
Von deinen wercken sagen horen |
Vns zeigten vnser veter an
Was du vor alters hetst gethan |
Verjagt die Heyden durch dein hand |
Vertilgt die vöcker vnd verhehret |
Vnd sie gepflantzet in das land |
Die sich daselbst hetten gemehret.

¹ leur plus grand affaire,
C'est de penfer à me nuire & méfaire
De leur plus grand pouvoir.

² Károli (id. kiad.), 3. v. Nemzeteket üztél te ki saját kezdeddel, őket pedig beplántáltad; népeket törtél össze, őket pedig kiterjesztetted.

Az efféle hanyagul fordított, pongyola részek, a mint már említettük, a gyors munkának tudandók be. Sajnálandó, hogy nem szánt fordításának több időt, mert a mint eddigi idézeteink, köztük az egész CX. zsolttár, mutatják, költői stílusa igen világos. Eredetijének gondolatait rövidre fogva, pár szóval, a nép józan észjárásának megfelelő egyszerű kifejezéssel tudja tolmácsolni, úgyhogy nyoma sincs fordításában annak az erőszakosságnak, keresettségnek, mely Lobwasser stílusát jellemzi.

Azzal az eljárással, melyet Molnár a fordításban követett, sikerült neki eredetijének nemcsak alaphangulatát visszaadni, a mivel az előző század zsolttárszerzői megelégedtek, hanem legtöbbször az értelmét, gondolatainak egymásutánját is, legalább nagyjából. Azonban, hogy a Lobwasser-féle zsolttárok értelmi és érzelmi, hangulatbeli árnyalatait, ezeknek az árnyalatoknak különbségét is mindég pontosan megérezkítse: ez, mint az eddigiekből is látható, már meghaladta erejét. Nem mintha a német jogtudós különb tehetség lett volna nála: ellenkezőleg! Ennek a jelenségnek sokkal mélyebb oka van, az, hogy az ő korában a német és a magyar költői nyelv és verstechnika a fejlettségnek éppen nem egyenlő fokán állott. E különbség áthidalása nem sikerült teljesen a magyar fordítónak, nem is sikerülhetett. Gondoljunk csak a felújulás korának német fordításaira, mennyit kellett még a legnagyobb művésznek is, Kazinczynak küzdenie, milyen erőszakos eszközökhöz kellett fordulnia, hogy valamennyire is megközelítse a német nyelv kifejezőképességét, fordulatokban való gazdagságát. Igaz ugyan, hogy a XVII. század küszöbén a költői nyelv még közelebb állott a nép nyelvéhez, mint kétszáz évvel később, s a mint Kazinczy az idegenektől tanult el kifejezéseket, fordulatokat, úgy Molnár költői nyelvünk másik forrásából, a nép nyelvéből meríthetett; csakhogy bármily tiszta és bő is volt ez, ha hajlékonyabb is volt, mint a felújulás korának kiforró irodalmi nyelve, olyan gazdag és olyan rugalmas mégsem volt, hogy a Luther hatása alatt kialakult német irodalmi nyelvet teljes hűséggel tolmácsolhatta volna. Molnárnak nagy érdeme, hogy elsőnek tett kísérletet nagyszámú német költemény átültetésére, hogy úttörő volt ezen a téren, de mint a kezdeményezőknek általában, neki is sokat kellett küzdenie. Annyit el is ért, hogy legalább az igazi értelem nem veszett el fordításában; hogy az eredeti színei ne fakuljanak el, vagy ne legyenek rikítóbbak, hogy mindig megtalálja a megfelelő kifejezést, szót: azt csak olyan fordítótól lehet elvárni, a ki már kitaposott ösvényeken halad.

Midőn Molnár betoldásairól beszéltünk, megemlítettük, hogy sokszor a mi verselésünkben szokatlan rímelhelyezés tette szükségessé e módosításokat is. Ugyanebből az okból ered az a változtatás is, melyet a fordító a sorok egymásutánjában tett,

fölcserélvén sorrendüket, hogy megkönnyebbítse a rímkeresés nehézségeit. Így jár el a következő sorokban is (XX. 4. 5—8.):

Lobw. : Derhalben sie gestürtzt darnieder |
Musten zu boden gehen |
 Wir aber sehr gesterckt hinwieder |
 Fest auffgericht nu stehen.

Molnár : Azert ök keménjen megefneç,
 Mi penig megállunc,
Oek mind az földhöz veretetneç ;
 De mi éppen maradunc.

A sorok rendjének ilyen fölcserélésével találkozunk a XXXIV. zs. 1. vsz.-ában is :

Lobw. : Ich wil nicht lassen ab
 Dess Herren Lob in meinem mund
 Zu führen stets vnd alle stund |
Weil ich das leben hab.

Molnár : Mindenkoron áldom
 Az Urat, *mig engem éltet*,
 Es az ő fzent diczéletét
 Szájamban hordozom.

*

Bemutattunk egy zsoltárt a híven fordítottak közül, számos idézettel iparkodtunk arra is rámutatni, hogy milyen szabadságot enged meg magának a fordításban. Ezek a kihagyások, betoldások, átalakítások majd minden zsoltárban előfordulnak, egyikben több, másikban kevesebb. Általában zsoltárai nem egyenletesen hű vagy szabad fordítások. Nincs zsoltára, melyben a teljes hűséggel tolmácsolt versszakok sorát ne tarkázná egy-egy kevésbé hű, másfelől pedig a legnagyobb szabadsággal fordítottakban is találunk egészen hű részeket.¹ Ha hűség szempontjából értékeljük Molnár fordítását s összevetjük Lobwasser latin átültetőjének munkájával, Molnár felsőbbsege e tekintetben kétségtelen.

Az ő korában ugyanis Lobwasser zsoltárait már latinul is énekelték, Andreas Spethe fordításában.² Maga Molnár is énekelte e latin zsoltárokat a Vilmos-kollégiumban. Már pedig Spethe a maga zsoltárait olyan nagy szabadsággal dolgozta át

¹ Fordításai közül véleményünk szerint leghívebb másai a Lobwasser-féleknek a XXIII., LXVI., LXVII., LXIX., XCII., C., CVIII., CX., CXIX., CXXI., CXXIII., CXXVII. és CXLII., a legszabadabban fordítottak pedig a XXXV., XXXVIII., XLVII., XCVIII. és CXXXI.

² A rendelkezésemre álló példány címe: Psalmorum Davidis, Prophetarum regii, paraphrasis metrorhythmica ad melodias Gallicas, et rhythmos Germanicos D. Doct. Ambrosii Lobwasseri . . . auctore Andrea Spethe Stolbergensi . . . Heidelberg. Anno DMXCVI.

hogy a versformák azonosságán kívül, egy-egy gondolat meg-
egyezése árulja el fordított voltát, a benne itt-ott felcsillanó
mythologiai reminiscenciák pedig (pl. *Styx*, XXXI. 14. 3.,
Mars, XXXIII. 9. 3. stb.), egészen kiforgatják a zsoltárt eredeti
mivoltából. De még így sem járt el Spethe oly nagy szabadsággal,
mint skót előde, Buchanan, ki a római lírikusok formáiban, főleg
Horatius phraseológiájával adja vissza az ószövegség zsoltárait.
s így természetesen számos mythologiai név díszíti művét (pl.
Phoebus CVII. 8. s., *Eumenidumque* faces, LXXVIII. 102. s.,
Amphitrite, LXXII. 18. vsz. 2. és 3. s., *Olympus*, XVIII. 15. s.,
LVII. 11. sor stb.).

IV.

Azok a betoldások és változtatások, melyeket Molnár
zsoltárain Lobwasseréhez képest megállapíthatunk, egyrészt
saját leleményéből fakadnak, másrészt a szentírásbeli zsoltá-
rokra vezethetők vissza. Az előtt a feladat előtt állunk tehát,
hogy e betoldások és eltérések alapján rámutassunk azokra a
szentírási szövegekre, melyeket a fordítónk munkája közben
felhasznált. Elsősorban a Németországban általánosan elter-
jedt Luther-féle bibliára kell gondolnunk, a melyet Molnár
már egyszer elejétől végig olvasott (1600 okt.—1601 jan.),¹ s a
mely meg is volt könyvtárában.² A Luther-féle szentírás zsol-
tárait Lobwasser is alaposan felhasználta a francia zsoltárok
fordítgatása közben, munkájának megkönnyítésére: kifejezése-
ket, mondatokat vesz át belőle, afféle alkalmas phrasaeológiá-
nak tekintvén, a melyben könnyen megtalálhatja a francia
kifejezések és szavak megfelelőjét. Luther szentírását Molnár
is segítségül vette s több helyütt, a hol eltérést tapasztalt
közte és Lobwasser szövege között, ennek kifejezéseit
Lutherével cserélte ki. Néhány párhuzamos idézet keretében
bemutatjuk, hogyan került a német biblia egy-egy kifejezése,
gondolata a Molnár-féle zsoltárokba.

XXXIV. zs. 1. vsz. 1—4. s.

Lobw.

Ich wil nicht lassen ab
Dess Herren Lob in meinem mund
Zu führen stets vnd alle stund |
Weil ich das leben hab.

Mindenkoron áldom
Az Urat, míg engem eltet,
Es az ő Izent diczkrétét
Szájamban hordozom.

Luther (1. v.) Ich wil den Herrn loben allezeit | Sein lob sol jmerdar
in meinem munde sein.³

A mit Lobwasser tagadó formában mond, azt Luther és
utána Molnár állító alakba önti, továbbá Lobwasser az eredeti

¹ L. Napló stb. 30. l.

² 1601 szept. 27-én vette, 3 frt-ért (u. o. 33. l.)

³ Luther fordításának a következő kiadását használtam: Biblia
Das ist: Die gantze heilige Schrift | Deusch. D. Mart. Luth. Cum
gratia et privilegio. Wittemberg M. D. LXXII.

zsoltár két mondatát egygyé olvasztja össze, Molnár Luther alapján visszaállítja a Lobwassertől elrontott parallelismust.

LXXXVIII. zs. 3. vsz. 1—4. s.

Lobw.

Meins lebens quit vnd frey ich bin	Megfoztattam életemtől,
Ich bin gleich den so todt geschlagen	Mint az kiket agyon vertenec,
Nach den du gar nicht mehr thust fragen	<i>Kic az halottac közt hevernece,</i>
Den nu das leben ist dahin	Kikről már nem emlekezől.

Luther (5. v.) *Ich lige vnter den Todten verlassen* | wie die Erschlagene | die im Grabe ligen | Der du nicht mehr gedenckest | . . .

CIX. 3. 5—6.

Lobw.

Der böse feind bei jhm allzeit	<i>Az Satan</i> allyon mellete
Steh nah an seiner rechten seit.	Jobb keze felől nékie.

Luther (6. v.) . . . Vnd *der Satan* müsse stehen zu seiner rechten.

CXLV. 6. 1—2.

Lobw. Gott ist gerecht *in allem was er thut* |
Vnd seine werck sind heilig vnd sehr gut |

Az Ur igaz minden utaiban,
Es szentféges minden dolgaiban.

Luther (16. v.) Der Herr ist gerecht *in allen seinen wegen* | und heilig *in allen seinen Wercken*.

CXLIX. 4. 5—8.

Lobw.

Das jhre König gross von macht	Erős királjokat nékie,
Endlich in ketten werden bracht	Nagy lántzokkal megkötözic,
Vnd jhre Fürsten auch damit	Es minden ő fejedelmec
Behafft vnd angeschmidt.	<i>Vas békokban efnec</i>

Luther (8. v.) Ire Könige zu binden mit ketten | Vnd jre Edlen mit *eisernen fesseln*.

CXIX. 81. 1—4.

Lobw. Weltliche Fürsten mich verfolgen sehr |
Vnd haben doch dazu gar kein vrsachen |
Dein wort ich aber lieb je mehr vnd mehr |
Denn es pflegt viel grösser frewd zumachē

Üznek kergetnece az fejedelmec,
Noha femmit lenkinece nem vétöttem,
Szent ígédttül szivemben vettegece.
De ígédtedben örvendez lelke,

Luther (161. v.) Die Fürsten verfolgē mich on vrsach | Und *mein hertz fürchtet sich* für deinen Worten. (162. v.) Ich freue mich über deinem worten.

Ezek a példák, melyeknek sorát még bőven lehetne folytatni (pl. XXV. 5., XLVIII. 5., LXXXV. 1., XC. 4., CVI. 14., CXVII. 1., CXXIV. 2. stb.), világot vetnek arra, hogyan használta fel Molnár a zsoltárai átültetésénél Luther bibliájának zsoltárait. De ez természetes is. Annak, a ki verses zsoltárokat szerez, nem lehet ellenni a nélkül, hogy az eredeti zsoltárokat ne forgassa, különösen akkor, mikor olyan nagy tekintélyű fordítás van kezeügyében, mint a híres német reformátoré.

V.

Azonban nem a Luther-féle szentírás volt az egyedüli, melynek hatása Molnár zsoltárain megállapítható. Erős nyomot hagyott az ő *Psalterium Ungaricum*án egy hozzánk sokkal közelebb álló bibliafordítás is, az 1590-ben megjelent vizsolyi biblia, melynek hatása Molnár zsoltárain sok helyütt igen feltűnő. Ennek az állításnak azonban ellentmond az, a Naplója és levelei alapján kétségbenvonhatatlan tény, hogy abban az időben, midőn zsoltárait fordította (1606 márcz.—szept.), nem állott rendelkezésére Károli Gáspár Szentírása. Az ellenmondás állításunk és e tény között igazán kiáltó, és súlyos bizonyítékokra van szükségünk, hogy kimutassuk véleményünk alapos voltát és elsimítsuk azt a látszólagos ellentétet, melyet közte és a fordító feljegyzései között találunk. A bizonyítékokat Molnár és a vizsolyi biblia zsoltárainak összevetéséből merítjük.

Láttuk föntebb, hogy Molnár zsoltárai sok helyütt eltérnek Lobwasser fordításától, azt is megállapítottuk, hogy ezek az eltérések, többnyire egy-egy betoldott szó, vagy kifejezés, Molnárnak az eredeti szentírás szavaihoz, szólamaihoz való ragaszkodásából fakadnak. Ha összevetjük Molnár verses fordítását a vizsolyi biblia zsoltáiraival, szembeötlök, hogy ezek a kifejezések párhuzamosan mindkettőben megvannak, sőt még ott is, a hol Lobwasser szövege nem tér el a szentírás szövegétől, Molnár fordítása nagyrészt ugyanazokkal a szavakkal él, mint Károli Szentírása.

Két dolgot kell tehát igazolnunk: először azt, hogy Molnár fordításában számos olyan kifejezést találhatunk, melyeknek párja nincs meg sem Luthernél, sem Lobwassernél, másodsor azt, hogy sok olyan helyet találunk a *Psalterium Ungaricum*-ban, melyek elég hű másai ugyan a Lobwasser-féle megfelelő helyének, de szavaikban Károli fordításával is megegyeznek. Párhuzamosan közöljük a négyféle szöveget.

XLII. zs.

Luther (II. v.) . . . Vnd werde gesalbet mit *frischem* öle.

Lobw. 6. 1—2. Mein heubt wirt man mir schmiren
Lieblich mit *frischem* öl |

Kár. 10. v. . . . miuel hogy meg kenettettem szép *zöldellő* olajjal

Molnár, 6. 1—2. Megkenic én fejemet
Zöldellő olayval,

Ez idézetben a német szövegekétől eltérő jelzőnek («zöldellő») Károliéval való megegyezése tarthatatlanná teszi azt a föltevést, hogy azonosságuk csak esetleges.

VI. zs.

Luther (5. v.) Denn im Tode
gedenckt man dein nicht | Wer wil
dir in der Helle dancken ?

Lobw. 5. vsz.
Denn wenn wir endlich sterben |
Vnd durch den todt verderben |
So hört auff dein lob.
Denn wer vil dich dort preisen |
Vnd dir denn ehr beweisen |
Wenn er ligt in der grub ?

Kár. 5. Mert *ninczen* te felöled
az halálban emléközet, az koporjóban
kitfoda mond te néked diczéteret ?¹

Molnár, 5. vsz.
Mert ha mindnjájan meghalunc,
Ez világból kimulunc,
Nincz emlékezeted
Senkinél az halálban.
Fekven az koporjóban
Ki diczérne teged ?

Molnár első sora hű, a második igen szabad fordítása Lobwasserének ; a harmadik és negyedik szemmeláthatólag Károli 6. versének első fele, a verses formához idomítva ; az ötödik érdekes összefonása a Lobwasser- és a Károli-féle szövegnek.

XLIX. zs.

Luther (7. v.) Kan doch ein Bruder niemand erlösen | Noch Gotte
jemand versüenen.

Lobw. 2. 7—8. Doch kann niemand wañ er schon gelt wolt zeben |
Bey Gott erretten seines bruders lebē.

Kár. 7. v. De az ő atyafiát *senki meg nem válthattya*, *fem meg nem adhattya Istennec* az ő váltjágánac árrát.²

Moln. 2. 7—8. De *senki nem váltja meg atja fiát*,
Nem adhattja meg Istennél váltságát.

Lobwasser a szentírás e versét alkotó két párhuzamos gondolatot egygyé olvasztja össze, Molnár egészen Károli szerint ismét helyreállítja a megbontott párhuzamot.

CIV. zs.

Luther (17. v.) Dasebst nisten *die Vogel* | Vnd die *Reiger* wonen
auff den *Tannen*. (18. v.) Die hohen Berge sind *der Gemsen* zuflucht |
Vnd die Steinklufft der *Kaninichen*.

Lobw. 9. vsz. Dasebst d'*Sperling* auch zu nisteln pflegt |
Dahin er dann die seinen eyer legt |
Der *Reiger* auch dasebst hin bawt sein neste |
Vnd macht sein wohnung auff d'*Tannen* este.
Die hohen berg der *Hirsch* vnd *Dame* sucht |
Vnd hat auch auff dieselben sein zuflucht |
Es wohnen auff den felsen die *Kanninen* |
Vnd verbergen sich in den klüfften drinnen.

¹ *Heltai Gáspár* : Zsoltár (1560.), 5. v. : Mert à halálba ninchen emléközet te felöled : Kichoda dichír tégedet à koporlóba ?

² *Székely István*, Zsoltárkönyv (1548.) 7. v. De az atyafiu fenkit meg nem valthat sem meg nem athattya az ű valtczagat az iftennec. — *Heltai*, 7. v. Nám fenki meg nem válthattya az ő atyafiát : meg fem adhattya az Iftennec annac váltságát.

Kár. 17. v. Mert az *madarac* azon fészket raknac, és az *esztragoc*, mellyeknek háza az *iegenye fác.* 18. v. Az magas hegyec az *vad Ketskéknek*, az *kősziklác az hőrtfőkőknek* hayloki.¹

Moln. 9. vsz. Holot az *madarkác* fészket raknac,
Es kiköltefre fészkekben toynac,
Az *eszteragis* ő felzkét ot rakja,
Az *jegenye fákon* vagjon hajlékja.
Az magas hegyeken az *vadkeczkek*
És az *ízarvafok* helyet kerefnec,
Az *kősziklák* közt laknac az *patkányoc*,
Az *hőrczőkőknek* ot az ő barlangjoc.

E strophában a természeti jelenségek nevének visszaadásában tér el Molnár Lobwassertől és Luthertől. *Sperling* helyett Luther és Károli példájára általánosabban *madarkákat* ír; a Luthernél is meglevő *Reiger* (kócsag) helyett, mint Károlinál is, *eszterág* szerepel nála, melynek fészkelő helye nem a fenyő (*Tanne*), mint a két német fordítónál, hanem épügy, mint Károlinál, a jegenyefa; a magas hegyeket Lobwasser szerint a szarvas (*Hirsche*) és a dāmivad (*Dame*) lakja, Luthernál a zerge (*Gemse*), Molnárnál is szerepel a német verses zsoldtár *szarvasa*, de már a dāmivad vagy zerge helyett a Károli fordításában is említett *vadkecskével* találkozunk. *Hőrcsőgről* is csak Károli és utána Molnár szól, a két német zsoldtárban a *Kannin*, illetőleg *Kanninchen*, egy nyúlfejta szerepel.

CXIX. zs.

Luther (54. v.) Deine Rechte sind mein Lied | In meinem Hause.

Lobw. 27. 4—6. So hab ich widerumb zum öfftern malen
Von deinem recht gesungen | da ich gar
Aus dē land flüchtig | vñ ein frembdling war.

Kár. 54. v. Ennékem énekeim vóltanac az te paranczolatid, az én *búdofafimnac helyén.*²

Molnár, 27. 4—6. Azonképpen en az te fzerzefidről
Eneklettem en nagy örömömben,
Az én *bujdosásimnac* minden helyen.

Mint majd látni fogjuk, e zsoldtárban több azonos sora is van Károlinak és Molnárnak.

XXIII. zs.

Luther (2. v.) Er weidet mich auff einer grünen Awen | Vnd fűret mich zum frischen Wasser.

Lobw. 1. 3—4. Auff einer grünen Awen er mich weydet |
Zu schönem frischen wasser er mich leytet |

¹ *Székely.* 17. v. Mellyekbe fészket gyűtne az *madarac*: es az *esztragnakis* *iegenye* faia vagyon holot lakozzec. 18. v. Az magas hegyec hazoc az *vad keczkeknek* bakinac: es az *kősziklác* barlangi az *szűldifznoknac*. — *Heltai,* 17. v. Mellyeken a *madarac* fészket gyuytenec: a fennifác *szűláf*t adnac az *esztragnac*. 18. v. A magas hegyec általmoc a *vadketskéknek*: A *kősziklák*knac űregi kedig a *szűldifznók*knac.

² *Heltai*: A te *szűrzéf*id az én énekim az én *budofafomnac* hazába. (VII. iz, 6.)

Káv. 2. v. *Gyönyörűféges és füves helyeken legeltet engemet, és kies vízec mellé vízzen engemet.*¹

Molnár 1. 3—4. *Gyönyörű Izep mezőn engemet éltet, Es Izep kies folyovizre legeltet.*

Egyébiránt ezen a zsolttáron végig érezhető Károli hatása, az I. vsz. második sora a maga egészében innen való.

Luther. (1. v.) Der Herr ist mein Hirte | Mir wird nichts mangeln.

Lobw. 1. 1—2. Mein hűter vnd mein hirt ist Gott der Herre | Drumb fürcht ich nicht das mir was gewerre |

Káv. 1. v. Az WR az én pásztorem, azért *semmiben meg nem fogyatkozom.*²

Molnár, 1. 1—2. Az Ur ennekem öriző pásztorem, Azert *semmiben még nem fogyatkozom,*

Ezek a párhuzamos idézetek nyilvánvalóvá teszik, hogy azok a változtatások, melyeket Molnár szükségesnek tartott a Lobwasser-féle szövegen, nagyrészt úgy keletkeztek, hogy elhagyta a német zsolttár egyes helyeit a fordításban és a vizsolyi bibliából vett kifejezésekkel pótolta. A rendelkezésünkre bőségesen álló adatokból (IV. 2., VIII., XV., XXII. 1—2., XXVI. 5., XXXIV. 6., XLII. 4., LII. 1., LXII. 1., LXXII. 8., LXXXIX. 10., XC. 1., CXI. 4., CXVIII. 11., CXIX. (több helyütt), CXXXII. 5., CXLII. 2., CXLVI. 3. stb.) ép azokat szemeltük ki, a melyeknek párját nemcsak Lobwasser feldolgozásában nem találjuk meg, hanem a Luther-féle bibliában sem. Igaz, hogy ezek a változtatások nem nagyjelentőségűek: legtöbbször egy-egy szót cserél csak ki, azonban bizonyító erejük ezeknek az így beletoldott szavaknak nem csekély, a mennyiben elárulják azt a forrást, a honnan származtak: a vizsolyi bibliát.

Azonban Molnár sorai azokon a helyeken is, a melyeken Lobwasser híven követi az ótestamentomi szöveget, sokszor az utolsó betűig összevágna Károliéval, a nélkül azonban, hogy jelentékenyebben eltérnének Lobwasserétől. Ha csak egy-két példát találnánk erre, akkor hihetnők azt, hogy Molnár és Károli e helyeinek találkozására csak mérő véletlen, azonban annyiféle példát találhatunk, hogy itt esetlegességet feltenni nem lehet, azonfelül, ha pontosabban elemezzük ezeket a helyeket, mindig találunk egy-két jelt, a mely a szándékos átvételt mutatja.

Az említendő példák között lesz néhány, a melyek Lobwassertől értelem tekintetében is eltérnek, tehát tulajdonképpen semmi közösségük nincs velük, de lényegileg megegyeznek a Luther-féle fordítások illető helyeivel. Ide azért iktatjuk

¹ *Székely,* 1. v. Gyönyörűféges és füves helyeken ingemet le fekött: (?) és kies vízec mellé vízzen engemet.

² Az vr az en pásztorem: azért *semibe meg nem fogyatkozom.* (u. o.)

őket, hogy megmutassuk, hogy nem a német, hanem a magyar biblia hatása alatt kerültek Molnár zsolttáiraiba.

I. zs.

Luther (1. v.) Wol dem | der nicht wandelt im rat der Gottlosen |
Noch tritt auff den weg der sündler | Noch sitzt da die spötter sitzen.
(2. v.) Sondern hat lust zum Gesetz des Herren | Vnd redet von seinem
Gesetz tag vnd nacht.

Lobw. Wer nicht mit den Gottlosen geht zu raht |
Vnd nicht tritt in sündlicher Leut fusspfat |
Der auch nicht mit sitzt auff der spötter bencken |
Sonder auff Gots gesetz mit fleis thut dencken |
Vnd sich des tag vnd nacht nimpt hertzlich an |
Fürwar das ist für Gott ein selig Man.

Kár. 1. v. Bodog ember az à ki az hitellenec tanácsán nem jár :
és az bűnösöknek vtán nem áll, az czúfolóknac székőkben nem ül. 2. v. Hanem
az WR törvényében vagyok az ő gyönyörűsége. és az ő törvényéről
gondolkodó éjjel és nappal.¹

Moln. Az ki nem jár hitellenec tanácsán
Es meg nem áll az bűnösök után,
Az czúfolóknac nem ül ő székőkben :
De gyönyörködik az Ur törvényében,
És arra gongya mind éyel nappal,
Ez illy ember nagy bodog bizonynal.

Molnár három első sora teljesen Károli kifejezéseiből való.

XXVIII. zs.

Luther (9. v.) Hilf deinem volck | vñ segene dein Erbe | Vnd weide
sie | Vnd erhöhe sie ewigl ch.

Lobw. 6. 3—6. Den sterckt er | vnd thut jhm beystehen |
Dein hülf vnd macht dein volck lass sehen |
Segne dein erb | gib jhm sein weid |
Erhör es Herr in ewigkeit.

Kár. 9. v. Tarcz meg az te népedet és áld meg az te örökfegyedet, biriad
őket és magasztald fel őket mind öröcké.²

Molnár, 6. 3—6. Tarcz meg azért az te népedet,
Es álgvad meg örökfegyedet,
Legelteffed és vigasztald
Es örökke fölmagasztald.

Molnár sorai értelem tekintetében nem térnek ugyan el Lobwasseréitől, azonban pontosabban megnézve, észreveszszük, hogy

¹ *Székely* : 1. BODog ferfiu az ki az hitetlenöknek tanaczokba nem
iart, es az bűnösöknek vtán nem allot fem az meg czufoloknac IzeKin
nem vlt. 2. De az vrnac töruinibe az ű akaratyá : az vrnac toruinibe
elmilkődíc mind éyel nappal.

Heltai : 1. BODog az à férfiu, ki nem jár az Ifentelleneknek tanácsába,
Es à bűnefeknek vtán nem ál, s áchuffoloc közet nem ül. 2. Hanem
az WRnac Igeiebe vagyok minden gyönyörűsége : (kedue) Es az ő törüé-
nyébe elmilkődíc mind éyel s' m nd nappal.

² *Székely*, 8. v. Tarcz meg az te népedet, és áld meg az te örök-
fegyedet : örizzed űköt, és emeld fel űköt mind öröcke. — *Heltai*, 9. v.
Tarcz meg à te népedet : es áld meg á te örökfegyedet : Legelteid őket
es magasztald fel mind öröcké.

a Károli-féle kifejezésekből kerültek ki, csak a 3. sorbeli »vigasztald« ered más forrásból, alkalmasint Molnár leleményéből, hogy rímet találjon a »felmagasztald«-ra.

XL. zs.

Luther (2. v.) Vnd zog mich aus der grausamen Gruben | vnd aus dem schlam | ...

Lobw. 1. 5—6. Aus der grausamen gruben
Vnd tieffem schlam gehoben |

Kár. 2. v. Es kivont engemet az röttenetes kútból és az sáros fertőből...

Molnár, 1. 5—6. Kivön az mély veremből,
Es az sáros förtőből,

Érdekes, hogy e »sáros fertő« kifejezés már Székelynél is, Heltainál is megvan.¹

LXXXIX. zs.

Luther (17. v.) Denn du bist der *Ruhm* jrer sterke | ...

Lobw. 8. 1—2. Das sie gewaltig seind | von jhn das nicht herkumft |
Sondern von dir O Herr | ...

Kár. 17. v. Mert az ő ereiéknec ékejsége te vagy...²

Molnár, 8. 1. Te vagy ékejsége az ő erejeknec.

A Károliból való átvétel mellett tanúskodik az a körülmény, hogy mégsem valószínű, hogy két különböző helyen található phrasist Molnár is, Károli is egyazon magyar kifejezéssel tolmácsolna; különben is a német »Ruhm«-nak a magyarban több, jelentéséhez közelebb álló rokonértelmű szó felel meg, mint pl. *dicsőség* is, melylyel a CXLV. zs.-ban valóban fordítja is Molnár a német *Rhum*-ot (4. vsz. 4. s.)

Nagy számmal találunk Molnár *Psalterium*-ában olyan helyeket, hol annyira megegyezik Lutherrel is, Károlival is, hogy nem lehet eldönteni, vajjon melyiktől vette. Minden megjegyzés nélkül bemutatunk egypárat belőlük.

IV. zs.

Luther (1. v.) Erhöre mich weñ ich ruffe | *Gott* *Meiner* *Gerechtig-keit* | ...

Lobw. 1. 1. O Gott mein hort erhör mein flehen |

Kár. 1. v. Mikor kiáltoc halgals meg engemet én igazságomnac Iftene, ...

Molnár, 1. 1—2. *En igazságomnac Iftene*
Hallgald meg en kiáltóm.

A közös phrasist már Károli is elődeitől kölcsönözte.³

¹ *Székely,* 2. v. Es ki hozza ingemet az rettenetes tobol, es az faros fertőből... — *Heltai,* 2. v. Es kiuona engemet az rettenetes tobol, és a sáros fertőből...

² *Székely,* 17. v. Mert az ú erőssigeknec diczirete te vagy: ...
Heltai, 17. v. Mert te vagy az ő erőknec dűchőfége...

³ *Székely,* 1. v. EN igazságomnac iftene, halgas meg engem mikort te hozzád kiáltoc: ... — *Heltai,* 1. v. Mikoron legitségül hilac, halgas meg engemet, Igafságomnac Iftene: ...

VII. zs.

Luther (4. v.) Herr mein Gott | hab ich *solches* gethan | Vnd ist
vnrucht in meinen henden

Lobw. 2. 1—3. Herr hab ich | das mir schuld giebet |
Jemand vorletzt oder betrübet |
An jemand hand geleget an | ...

Kár. 3. v. En WRam Iftenem, ha czelekedtem *elzt*, ha *vagyon*
hamiflag az én *kezeimben*.¹

Molnár, 2. 1—3. Hogy ha en *est* töttem Ur Iften,
Avagy *hamiflag van kezemben*,
Hogy ha gonóízt töttem ennek ...

Idézeteink sorát még megtoldjuk néhányval a CXIX. zs.-ból, melyek majdnem teljesen egyenlők Károlí megfelelő helyével. Megjegyzendő, hogy e sorok egyébként többé-kevésbébbé hű fordításai Lobwasser, illetőleg Luther illető helyeinek :

- K. 37. v. Fordits el az én ízemeimet
hogy ne láffanac hijába valófágot.
M. 19. 1—2. Fordiczad el az én ízemeimet,
Hogy hiában valókat ne nézzenec.
K. 76. v. ... ízolgádnac mondott beszéd (így !) ízerint.
M. 38. 6. Szolgadnak mondot ígéreted ízerint.
K. 88. v. ... és megőrizem az te ízádnac bizoñfág tételit.
M. 44. 6. Es megőrizem ízádnac bizonságít.
K. 104. v. ... gyűlööm minden hamiflágnac ósüenyét.
M. 52. 6. Az hamiflágnac ófvényit gyűlööm
K. 107. v. Felötte igen megnyomorottam ...
M. 54. 1. Fölötte igen megnyomorottam,
K. 121. v. ... ne adgy engemet azoknak kezekbe,
M. 61. 3. Ne adgy azert azoknak kezekben,
K. 123. v. Az én ízemeim elfogyátkoznac ...
M. 62. 1. Az én ízemeim elfogyatkoztac,
K. 134. v. ... és megőrizem a te parantfolatidat.
M. 67. 6. Es paranczolatidat megőrizzem.
K. 135. v. Az te ortzádat világofits meg az te szológádon :
M. 68. 1. Világoficz ortzádat ízolgádon,
K. 165. v. Nagy békefégec vagyon az te tóruenyednec ízeretőinec, ...
M. 83. 1—2. Nagy békefegek vagjon azoknak,
Az kic ízeretic az te tórvényedet,

Azt hiszem, elég az egyező helyek felsorolásából. Lehetetlen, hogy ilyen természetű egyezések, melyeket korántsem aknázunk ki a maguk teljességében, esetlegességek lehessenek'; ezeket a tényeket nem lehet másként megmagyaráznunk, csak azzal a feltevással, hogy Molnár egyenesen Károliból vette át az illető kifejezéseket.²

¹ *Székely,* 3. v. En vram iftenóm ha en mieltem azt : auagy ha
vagyon az en kezembe hamiflag. — *Heltai,* 3. v. Wram én Iftenem :
Ha eszt máueltem : ha hamiflag vagyon az én kezembe.

² Hasonló egyezéseket megállapíthatunk többek között még a
következő helyeken : III. 1., VIII. 6., IX. 20., XIX. 5., XXVII. 2.,
XXXVI. 3., XL. 1., XLII. 5., XLIV. 13., XLIX. 4., LIII. 2., LXXXVII.
2., LXXXIX. 14., CIII. 10., CV. 15., CXI. 6., CXIV. 2., CXL. 5. stb.

Felmerülhet azonban az a kérdés, hogy ezek az egyezések nem eredhetnek-e valamely közös forrásból. Mivel elsősorban formálisak, azaz kifejezéseik nemcsak jelentésükben egyeznek meg, hanem külsőleg, alakilag is azonosak, az a feltételezett közös forrás csak magyar nyelvű zsoltárfordítás lehetett, melynek szövegét Károli is, Molnár is használta. Az bizonyos, hogy ha Molnár itthon végezte volna munkáját, mindenesetre felhasználta volna elődeinek a munkáit, azokat legalább is, a melyeket ismert; külföldön azonban bajosan férhetett hozzájuk. Károli előtt hárman is lefordították magyarra az ótestamentomi zsoltárok könyvét, nem véve figyelembe a nagyszámu verses feldolgozást, melyek oly kevésbé hívek az eredetiek szövegéhez, hogy a bibliafordító Károlira nézve, mint források nem jöhetnek tekintetbe. Az első fordítónak, Gálszécsi Istvánnak, *Isteni dicséretnek és psalmusok* (1536) c. művéből csak gyér töredékek maradtak ránk, a második Székely István *Zsoltárkönyve* (1548), mely nem énekeskönyvnek készült, hanem prózai fordítás, a héber szöveg nyomán — legalább a fordító állítása szerint¹ — a harmadik Heltai Gáspáré (*Zsoltár*, 1560), mely részletekben megjelent bibliafordítása egyik kötetének tekinthető. Az kétségtelen; hogy Heltai figyelemmel volt Székely művére, Károli pedig egyaránt kiaknázta mind a kettőt, a kérdés csak az, hogy Molnár is követte-e példájukat, segítségül hívta-e e régiebb fordításokat a magáénak tökéletesítésére. Főntebb, amidőn Károli és Molnár fordításainak egyes megfelelő helyét összevetettük, több helyütt jegyzetben közöltük Székely és Heltai zsoltárainak illető verseit is s láttuk, hogy Károli és Molnár nem egyszer teljesen megegyezik Székelylyel, máskor Heltaival, illetőleg mind a kettővel, pl. Molnár XXIII. zs.-ának 2. sora szóról-szóra azonos Székely István megfelelő helyével (Az vr az en pasztorom : azért semibe meg nem fogyatkozom). Azonban ez a sor teljesen ebben a formában van meg Károlinál is, s általában a Molnár és e régebbi fordítók között megállapítható egyezéseket mind megtalálhatjuk a vizsolyi biblia zsoltáiraiban, azonban Károli és Molnár összevágó kifejezéseinek javarésze nincs meg sem Székelynél, sem Heltainál. Ebből az következik, hogy azok az egyezések, melyeket a Molnár-féle *Psalterium* és a régiebb fordítások között megállapítottunk, Károli közvetítésével kerültek az előbbibe, oly módon, hogy Károli a Zsoltárok könyvének fordítása közben vett át helyeket a két elődjétől, Molnár pedig az ő művét is segítségül híván, sokszor ép olyan kifejezéseket is merített onnan, melyeket a gönczi prédikátor is úgy sajátított el Székelytől vagy Heltaitól. Különbén is adatunk van arra, hogy fordítónk Székely István fordítását *nem* ismerte; 1609-ben megjelent magyar nyelvtanának ajánlásában, panaszkodván a

¹ L. a Székely-féle Zsoltárkönyv ajánlását.

magyar irodalom szegénységéről, említi, hogy a legrégebb magyar könyv, melyet ismer, Székely Istvánnak 1558-ban Krakóban nyomtatott krónikája,¹ ennél pedig a Székely-féle Zsoltárkönyv tíz évvel idősebb.

Igy megdől az a hypothesis, hogy Molnár és Károli közös forrásból merítettek és innen ered szövegüknek gyakori megegyezése, nem marad más hátra, mint ezeket az egyezéseket közvetlen kölcsönvételeknek minősíteni. Ennek az állításnak azonban az a már fentebb említett tény mond ellent, hogy mikor Molnár zsoltárait fordította, nem volt keze ügyében a vizsolyi biblia. Molnárnak ugyanis egyik legelső irodalmi terve volt ennek a szentírásfordításnak kijavítása és ügyesebb formában való kiadása. Hozzá is fogott volna a munkához, csak-hogy nem volt meg könyvei között ez a mű, ezért magyarországi támogatóihoz fordult, hogy küldjenek neki egy példányt. Derék pártfogója, a nagyszombati Asztalos András, már 1600-ban teljesítette e kérését, de a biblia sok viszontagság után, csak jó hat esztendő múlva, 1606 dec. 6-án került kezébe, a zsoltárfordítással pedig már ez év szept. 23-án elkészült. Azonban abból, hogy éppen akkor, mikor a zsoltárok fordításán dolgozott, nem állott rendelkezésére a vizsolyi biblia, nem következik, hogy nem is használhatta fel. Hiszen Károli munkáját jól kellett ismernie minden erényeivel és fogyatkozásaival egyetemben, mert különben nem gondolhatott volna arra, hogy hibáit kijavítsa. Tudjuk, mily nagyra becsülte Molnár Dávid király és próféta énekeit: valószínűnek kell tartanunk, hogy ő a vizsolyi bibliának ezt a könyvét alaposan, talán többször is végigolvasta, még akkor, a mikor nem is gondolt arra, hogy valamikor ő fogja ezt a bibliát átdolgozni. Azok az egyezések pedig, a melyeket az ő zsoltárai és Károli bibliabeli zsoltárai között megállapítottunk, legnagyobbbrészt egyes szavakra, egyes kifejezésekre szorítkoznak; nem lehetetlen, hogy Lobwasser zsoltárainak áttünetése közben sokszor azok a szavak merültek fel tudatában, melyek Károli fordításából maradtak meg emlékezetében. Ilyenformán is sok Károlitól való phrasis kerülhetett fordításába. Az átvételek azonban más, közvetlenebb úton is létrejöhetnek. Molnár 1606. szept. 23-án elkészült fordítását nem adta azonnal nyomdába, csak 1607 ápr. 22-én kezdték meg műve nyomását.² Tehát Károli bibliájának birtokába kerülésétől számítva ötödfél hónap telt el, míg fordításának kézírata is, a vizsolyi biblia is rendelkezésére állott, nagyon valószínű, hogy ez alatt a hosszú idő alatt javítgatott a már kész művén. Hogy valóban végzett rajta simításokat, az nyilvánvaló magának a *Psalterium*nak ajánlásából, hol többek között ezeket írja: ».....mellyet (t. i. a zsoltárkönyvet) Isten ajándékából *elvégez-*

¹ L. Dézsi, i. m. 154. l.

² L. Napló stb. 46. l.

tem az Noribergaiak academiájában, minekelőtte azt az döghalál híre megháborítaná és *osztán* az böcsültes férfinak az franciai nemből való Boësius Kelemennek, nékem nagy jóakarómnak hiv segedelmiből örvendetesben *ékesgettem*.¹ Tehát művét elkészülte után javítgatta! Igaz ugyan, hogy ő csak a Dubois segítségével történt ékesgetésről számol be, hogy a vizsolyi biblia alapján is változtatott a már kész zsolttárokon, azt nem említi. Ez azonban nem jelenti szükségszerűen azt, hogy ilyen természetű javítgatás nem történt, csak azt, hogy Duboisnak és segítségének fölemlítésével háláját akarta neki leróni,² a minek a már életben nem levő Károlival szemben már azért sem lett volna sok értelme, mert a magyar bibliafordító neki nem tett efféle személyes szolgálatot. Hogy javított a szövegen, az bizonyos. Szinte természetes, hogy a mint a várva-várt magyar szentírás a kezéhez jutott, első dolga volt a Zsolttárok könyvét fellapozni, már csak azért is, hogy meglássa, mennyire egyeznek az ő verses feldolgozásai a Károli-féle prózaiakkal. Látván, hogy ő, a ki Lobwassert és Luthert követte, sok helyen nagyon is eltér az eredetihez hű, vagy legalább is annak tartott magyar szentírás zsolttáraitól, hozzálátott, hogy a mennyire lehet, az eltéréseket megszüntesse, a hibákat kijavíthassa, egyes kifejezéseket kicseréljen. A rendelkezésére álló ötödfél hónapi idő úntig elegendő lett volna a legalaposabb átdolgozásra is, hiszen Naplójából tudjuk, hogy a megírása nem került száz napnyi idejébe sem.

CSÁSZÁR ERNŐ.

¹ L. Napló, stb. 43. l. jegyzet.

² Az ajánlás latin és magyar nyelvű!

